

START

התחלה

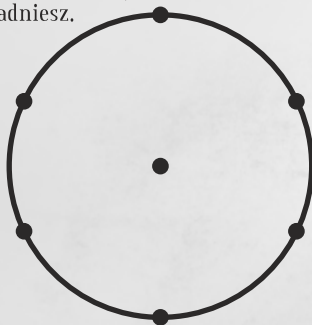
Posłuchaj, jak to było:

„... Warka, małe miasteczko nad brzegiem Pilicy,
Z franciszkańskim kościołem przy głównej ulicy,
Z rynkiem, ratuszem, i farnym kościołem,
W środku rynku pompa z zamachowym kołem.

Pompa to miejsce, gdzie się spotykali,
Chrześcijanie i Żydzi, dorosli i mali
Tu wszyscy byli równi, bo jak tu żyć bez wody,
Tu nie może być swarów, trzeba dojść do zgody.”

Jerzy Machaj „Warka”

Swą wędrówkę w samym środku miasta zaczniesz,
Do pisania coś zabierz, a zagadki odgadniesz.

Szukaj na Rynku oka szklanego,
co skrywa tajemnicę dna głębokiego.
Konstrukcję z promieniami
co owe oko trzyma
przerzysuj obok w kole,
bo jeszcze Ci się przyda.

Ustawą sejmową z 1768 roku zakaz został zniesiony
i „starozakonny” legalnie mógł być osiedlony.
W Warce w XIX-go wieku końcu
ludność żydowska liczyła 2176 osób.
Gdy burmistrza Wermlinga ręka w Warce panowała,
Rada Miejska w większości z Żydów się składała.

יהודי

Żydowskie gminy wyznaniowe to **KAHALY**,
które w końcu XVIII wieku
w regionie powstawały.
W Warce przez trzy ulice
wyznaczona była gmina żydowska.
Były to Niemojewska,
Mostowa i ulica Senatorska.

Szukaj miejsca, gdzie 5 tablic
się znajduje i tam skieruj swe oko,
a tego o którym mówisz
„... to pieniądz”
szukaj obok, wysoko.
Że Żyd /יהודי/ z pieniądza
był dobrze znany,
dlatego tutaj o tym wspominamy.
Idź dalej w drogę, mijając
strażnicę po prawej stronie...

Gdzie jest Warka?

Warka położona jest ok. 60 km na południe od Warszawy. To miasto piwa, historii i owocowych sadów. Położone jest nad malowniczą - znaną ze spływów kajakowych - rzeką Pilicą oraz w pobliżu niezwykle bogatych w grzyby lasów.

Jak dojechać?

Warka znajduje się na trasie kolejowej Warszawa-Radom (ok. 1h). Dogodny dojazd autobusem i samochodem. Od trasy E7 Warszawa-Kraków Warkę dzieli jedynie 24 km.

Początek questu

Centrum Warki - Rynek
Plac Stefana Czarnieckiego

Czas przejazdu - ok. 60 min.

Quest powstał w ramach projektu „Warka miasto zagadek - rozwój turystyki w Warce poprzez questing”, realizowanego przez Gminną Jednostkę Kultury - Dworek na Długiej. Quest to poznawanie dziedzictwa miejsca poprzez zabawę - wierszowana opowieść oparta o miejscową historię i legendy.

Partnerzy:

Gmina Warka, Stowarzyszenie W.A.R.K.A., Muzeum im. K. Pułaskiego, Centrum Sportu i Rekreacji, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.
Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie.

W merytoryczne opracowanie questu społecznie zaangażowali się:
Ewa Bajoryńska, Mariola Bienias, Grażyna Jagiełło, Marzena Jankowska,
Iga Kowalska, Dorota Lenarczyk, Andrzej Zaręba.

Opieka merytoryczna: PLANET PR - Łukasz Wilczyński
Rysunki - Jacek Przybylski

Questy o Warce

GJK „Dworek na Długiej”
ul. Długa 3
05-660 Warka
tel. +48 6672270
www.dworek.warka.pl

Kontakt z opiekunem questu - dworek@dworek.warka.pl

Questy o Warce na www.wareckiquesting.pl
Szukaj questów w całej Polsce na www.questing.pl

DZIEJE WARECKICH ŻYDÓW

Warecki
Questing

Na skrzyżowaniu skreć w drogę, w którą lekko pod górę skieruje Cię dom biały z oknem jednym. Samochód tu wjechać nie może, ale Ty przechodzić możesz krokiem pewnym.

Przy Przechodniej ulicy szewc Łajzyk kiedyś buty produkował, który to córkę - najpiękniejszą dziewczynę w Warce wychował.

Po drugiej stronie ulicy masz teraz budynek przed sobą, a zagadkę musisz rozwiązać, żeby pójść w stronę dobra. Żydzi stanowią największą populację leworęcznych osób. Czy teraz wiesz, w jaki masz iść sposób?

Na bezpieczną drogę skieruj się żwawymi krokami i idź, jak na przechodnia przystało, wyznaczonymi na jezdni białymi znakami.

Gdy już za budynkiem będziesz, szukaj ptaka stalowego. Schowaj się teraz pod wielkie skrzydła jego. Rozpowszechniony jest stereotyp, że Żyd od sportu stronił, spójrz na skrzydła i zgadnij, od jakiej gry tylko się nie bronił.

Przejdź teraz na drugą stronę chodnika tam, gdzie wskazuje dziób naszego lotnika.

Tutaj kiedyś stała bożnica drewniana, jedną z najpiękniejszych w Polsce zwana. Sala główna niemal plan kwadratu miała. W bożnicy również izby były, gdzie rada kahały obradowała.

W **CHEDERZE** / סדר / uczono chłopców hebrajskiego języka, aż do **BAR MICWY**, kiedy to stawali się mężczyznami, trwała w tej szkole nauka.

Jak nazywano nauczyciela w szkole uczącego, dowiesz się z zadania poniższego.

Jak już czytałeś, Żydzi pieniędzmi się zajmowali, a swoje monety **SZEKLAMI** nazywali.

Dzisiaj z różnymi walutami do czynienia mamy a żeby ją wymienić, gdzie się udamy? — — — — —

Na bożnicy piętrze znajdował się babiniec dla kobiet przeznaczony.

Teraz wyobraź sobie, wędrowcze, ten budynek piękny i ogromny.

Święto w piątkowy wieczór odprawiane **SZABASEM** jest zwane.

Przed modlitwami w bożnicy, obmywania w mykwie były rytualne.

Modły w bożnicy przez całą sobotę trwały, a później w swoich mieszkaniach rodziny posiłek mięsny spożywały.

W kierunku ulicy, która krótka nie jest, skieruj się z kolejnymi krokami.

Później idź tam, gdzie po prawej stronie miniesz dawny dom mieszczański z kolumnami.

Dojdz do rogu domu na końcu drogi, wędrowcze, pod którego balkonem skryć się możesz zawsze.

Utarło się przekonanie, że obraz Żyda liczącego monety bogactwo przynosi.

Przejdź na tę stronę ulicy, przy której są obok siebie dwa domy, do których każdy swój pieniążek zanosi.

Tu, na rogu, mykwa kiedyś stała.

Później do połowy lat 60. jako łaźnia miejska funkcjonowała.

MYKWA jest to zbiornik z wodą bieżącą do ablucji oraz mycia naczyń skalanych rytualną nieczystością.

Idź wzdłuż budynków, gdzie monety brzęczą i dojdz tam, gdzie drogi się łączą.

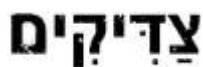
Idź nie tam, skąd przyszedłeś ani nie tam, skąd wyruszyłeś.

Naród żydowski, w porównaniu do naszego, wykazywał większe umiejętności handlu i rzemiosła różnego.

Dzięki cenom niższym, a jakości nie najgorszej, przyciągali do siebie klientów z warstwy uboższej.

Tak Jerzy Machaj opisywał w wierszu „Gitka” zakupy u Żyda:

„... zwykle na koniec towar był sprzedany
Żyd zadowolony, a klient zmieszany
Bo nigdy nie wiadomo czy i nie przepłacił
Czy towar jest dobry, czy go żyd nie naciął.”

Przy ulicy, którą idziesz, było wiele żydowskich kamienic.

Znajdź dom z numerem 11,

nie podchodź do niego, a zatrzymaj się naprzeciw.

Inną nazwę kiedyś nosiła ta ulica.

Nazwę Ci podpowie nazwisko tego domu mieszkańca.

Dalej, idąc tą ulicą, ukaże się dom z datą nad drzwiami.

Dalsze budynki były kiedyś żydowskimi domami.

Wskutek dużego przyrostu i ograniczonej wielkości żydowskiej dzielnicy,

w małych izbach, suterrenach i na poddaszach,

gromadzili się judaizmu zwolennicy.

Na jeden mały dom nawet 28 osób przypadało.

Niewiele bogatszych rodzin kilkuizbowe mieszkania posiadało.

W powiecie grójeckim dominowali wyznawcy w chasydzkich wspólnotach.

CHASYDZI chodzili zazwyczaj w długich, czarnych **CHAŁATACH**.

Na głowach z **JARMUŁKAMI** lub czarnymi kapeluszkami.

Przy czym charakteryzowali się długimi pejsami.

Przejdź przez zebra leżącą i idź drogą w wąwóz się zmieniającą.

Na przełomie XVIII i XIX wieku, wskutek licznych wojen,

doszło do wielu miast zniszczenia,

przy tym ludności polskiej, jak i żydowskiej zubożenia.

W ruchu chasydzkim starozakonni znaleźli pocieszenie.

Pocieszało umęczonych, a smutek jak grzech traktowało to wierzenie.

W Warce wybitny przywódca, Izaak Kalisz, rządy prowadził,

który wokół siebie dużą grupę zwolenników i uczniów zgromadził.

Israel Iechak Kalisz: Warecki rabin - Wurker Rebe zwany,

wśród współwyznawców bardzo był szanowany.

Dwóch jego synów również zostało cadykami / **צדיקים** /

Jakub Dawid i Manechem Mendel, którzy dwoma rządząli dynastiami.

Pierwszy dynastię utworzył mszczonowską,

drugi - zwany Milczącym Cadykiem, kontynuował dynastię warecką.

Dojdz do zakrętu i idź tam, gdzie droga prowadzi brukiem,

przejdź do końca, skreć w prawo po łuku chodnikiem.

Kieruj się na metalową konstrukcję, co łączy oba brzegi.

Żeby do niej podejść, musisz odnaleźć człowieka,

na znaku z kolorem niebieskim.

Min szpaler drzew strzelistych i prawą drogą bądź dalej kierowany.

Przejdź pod mostem, a zobaczysz twarz tego,

który za mesjasza przez Żydów nie został uznany.

Dalej szukaj po prawej drzewa w kształcie „Y”,

przy drodze w górę prowadzącej.

Min ten znak i idź wzdłuż rzeki obok płynącej.

Odnajdz metalowe schody, usiądź na jednym z nich

i przeczytaj o żydowskim rytuale zmarłych grzebienia.

Po śmierci ciało układano na podłodze,

nogami do wyjścia z mieszkania.

Rodzina przykrywała zmarłego płachtą z płótna białego,

zapalała dwie świece u wezglowia i opuszczała dom jego.

Bractwo pogrzebowe - **CHEWRA KADISZA** zwane, przewozi ciało do Domu Oczyszczenia karawanem.

Dom ten usytuowany jest przy cmentarzu,

a zmarły wieziony jest cały czas nogami do przodu.

Zabronione są przed śmiercią wszelkie przygotowania,

dopiero po niej przystępuje się do grobu kopania

i zycia **TAHRICHIM** - specjalnego i bardzo prostego

stroju pogrzebowego z najtańszego płótna białego.

Przed pogrzebem zwyczajowa modlitwa jest odprowadzana

i trumna bez żadnych ozdób do grobu jest opuszczana.

Prawo żydowskie o nazwie: **HALACHA**, od zawsze zabrania kremacji zmarłych i balsamowania.

W rok po śmierci bliscy zmarłego

muszą ustawić macewę na grobie jego.

MACEWA - to stela nagrobna

w dolnej części z inskrypcją,

a w górnej z płaskorzeźbą symboliczną.

Symboliczny motyw na macewach umieszczany

to między innymi: dłonie, dzban przechylony,

korona lub dąb złamany.

Gdy żydowski pierwiastek żeński był chowany,

płaskorzeźbą świecy lub świecznika grób był ozdabiany.

Żydowski cmentarz **KIRKUTEM** jest zwany

i zazwyczaj nie był niczym ogradzany.

Idź w górę schodami i zatrzymaj się na ich szczycie przed budynkiem.

Różne daty podają źródła, kiedy cmentarz powstał.

Wiadomo, że przez lata jego obszar się powiększał.

Kiedyś dwie działki przy cmentarzu dokupiono,

a teren ten w prętach mierzono.

Z inicjatywy zwolenników wareckich cadyków

wybudowano w 1990r. oheł w miejscu ich domniemanych pochówków.

OHEL, przed którym stoisz

jest celem pielgrzymek Żydów ze świata całego,

którzy nadal kartki z prośbami wrzucają do niego.

Tu czas przemija nieubłaganie,

wróc jednak do momentu, gdzie pierwsze dostałeś zadanie.

Połącz narysowane w okręgu ramiona w identyczne figury dwie,

co trzy jednakowe boki mają, a zagadki rozwiązanie ukaże się.

A teraz rozejrzyj się i znajdź symbol

przez chwilą w Queście narysowany

- na fladze Izraela umieszczany i „Tarczą Dawida” nazywany.

Kolejny symbol na drzwiach jest schowany -

jest on za znak judaizmu uznawany i **MENORA** zwany.

Elementów ma tyle,

ile dni tydzień liczy.

Narysuj go obok,

a Quest się zaliczy.

Gdy wracać będziesz

do miejsca startu,

docen bogatą kulturę

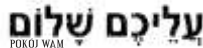
żydowskiego nurtu.

Wiedza zdobyta

może Ci się przyda,

gdy kiedyś spotkasz

ortodoksyjnego Żyda.

SLUCHAJ IZRAELU

